

Анна Вараныця

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ВОСПИТАННЯ В ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЧИНЕ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX – НАЧАЛА XX ВЕКА

Статья посвящена особенностям гендерного воспитания в Восточной Галичине второй половины XIX – начала XX в. Центральной проблемой в этот период становится воспитание девочек и мальчиков в национальном духе, в соответствии с требованиями, продиктованными национальными движениями. Их практическая реализация зависела от социального статуса и национально-политической ориентации родителей. Внедрение общего обязательного образования поставило перед обществом вопрос о коэдукации, вызвавший ряд дискуссий среди представителей педагогической мысли того времени. Невзирая на внедрение в государственное начальное образование общей учебы для девочек и мальчиков, окончательное решение этого вопроса оставалось за родителями, так как возможной альтернативой были частные школы и обучение дома.

Ключевые слова: гендерное воспитание, национальное воспитание, коэдукация, Восточная Галичина.

Anna Varanytsya

GENDER ASPECTS OF UPBRINGING OF EASTERN GALYCHYNA IN SECOND HALF OF 19TH AND BEGINNING OF 20TH CENTURY

This article is devoted to the peculiarities of gender upbringing in Eastern Galychyna in second half of XIX – early XX century. The central problem of this period is upbringing of girls and boys in the national spirit, according to the requirements which were dictated by national movements. Practical implementation of their principles depended on the social status and national political orientation of parenys. The implementation of general compulsory education put a question of co-education to society, which caused series of discussions among representatives of idea of that time. Despite the general introduction of co-education into public primary schooling for girls and boys, the final decision in this matter was left up to parents – there were private schools and home schooling, as possible alternative.

Key words: gender upbringing, national upbringing, co-education, Eastern Galychyna, educational institutions.

УДК 378.4 [477.8325] "18/19" (091)

Ростислав Пелешишин, Олексій Сухий

ПРИРОДНИЧІ ТА СТИСЛІ НАУКИ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ НА МЕЖІ XIX–XX СТ.

У статті аналізується розвиток природничих та стислих наук у Львівському університеті на тлі соціально-економічних та господарських змін у краї. Визначено роль університету у Львові та у розвитку освіти і науки в Австро-Угорщині в кінці XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: Львівський університет, філософський факультет, природничі науки, стислі науки, наукові школи.

Розвиток економічних процесів в Австро-Угорщині у другій половині XIX ст. значним чином стосувався Східної Галичини, господарство і фінанси якої почали змінюватися не лише під впливом загальнодержавних, але й світових тенденцій. У Східній Галичині розвивалася в основному лісова промисловість, тваринництво та рільництво, а у містах і містечках – харчова промисловість, ремісничі промисли у другій половині XIX ст. був втягнутий у промисловий і технологічний бум, пов'язаний із відкриттям нафтових родовищ у Дрогобицько-Бориславському районі. Регіон виявився настільки перспективним для видобутку нафти і озокериту, що вже на початку XX ст. став другим промисловим родовищем після Румунії у Європі. Традиційними інвесторами в Дрогобицько-Бориславському районі стали місцеві австрійські підприємці, конкуренцію яким складали британські, американські, а у довоєнний час французькі нафтовидобувні компанії. Промисловий розвиток Східної Галичини, передовсім нафтовидобуток змінювали характер господарських відносин, формували нову соціальну структуру населення, руйнували традиційні для цих місць поміщицько-селянські відносини й інші пережитки попередньої епохи.

Такому економічному росту повинна була відповідати і наука та наукові технології в краї. Одним із таких центрів, у якому мали б концентруватися перспективні наукові винаходи ставав Львівський університет.

Друга половина XIX ст. означена й змінами в характері освіти. Тенденції розвитку освітніх процесів визначалися передовсім характером соціально-економічних змін, які уже від середини XIX ст. впливали на особливості зростання в сфері освіти, зокрема вищої, у підготовці передовсім фахівців управління та нових технологій. З огляду на це у Львові були відкриті середні спеціальні школи – лісова і ветеринарна, а в селі Дубляни – агрономічна. Значно розширилася заснована 1844 р. Львівська політехнічна школа. Згодом у місті почала діяти торгівельна академія, а ветеринарну, агрономічну і політехнічну школи реформовано в академії.

Про пристосування Львівського університету до нових соціально-економічних та політичних умов і потреб показовою може бути його участь у крайовій виставці у Східній Галичині 1894 року. Одним з центральних на ній був павільйон Львівського університету, на якому демонстрували найважливіші наукові досягнення та праці учених цього навчального закладу. Найбільше вражали демонстрації дослідів із нововинайденими рідинами, які упродовж довгого часу могли зберігати людські органи для детального вивчення; демонструвалися різні способи навчання студентів та учнів шкіл із вродженими фізичними вадами (сліпих, німих та ін.) [1, с. 80– 81; 2, s. 26]. Університетська експозиція входила до групи павільйонів народної освіти, де були такі експозиційні будинки: павільйони крайових промислових шкіл, крайової шкільної ради, університету і політехніки. Усі чотири павільйони спроектував Зигмунт Горголевський у стилі французьких замків. Експозиційна група шкільництва становила основу виставки [1, с. 80– 81; 3, s. 160–161].

Не менш важливою була й гуманітарна складова, яку творив університет в науковому та культурному житті. Під впливом революційних подій "Весни народів" 1848 р. австрійський уряд почав усе більше враховувати національний чинник. У державних установах Східної Галичини 1869 р. запроваджено замість німецької польську мову як урядову. Того ж року у Львівському університеті навчання перевели з німецької на польську мову. Уряд зробив низку поступок і українському національному рухові. Зокрема, 1849 р. в університеті засновано кафедру української мови і літератури, завідувачем якої став Яків Головацький. 23 жовтня 1869 р. віце-маршалок крайового сейму Юліан Лаврівський представив внесок про надання польській та українським мовам статусу урядових мов у Галичині. Наступного року спеціальна урядова комісія, до якої входили сім поляків і сім українців під головуванням графа Владислава Бадені, одностайно підтвердила рішення щодо "викладових мов" в університеті – польської і руської. Нарешті, 4 липня 1871 р. з'явилася імператорська постанова про утративістичний характер викладання у Львівському університеті. В указі було зазначено про творення "вільного поля для науки" у Львівському університеті та його розвиток в "обох краєвих мовах". Згодом, у 1863–1864 рр., Я. Головацький був ректором університету.

Що ж до структури університету, то з 50-х років XIX ст. і до 1894 р. в університеті діяли три факультети – філософський, юридичний та теологічний. Філософський факультет уже не мав підготовчого, допоміжного характеру, а механічно об'єднував кафедри як природничих, так і гуманітарних наук. На факультеті готували учителів, фізиків, математиків, хіміків, географів, біологів, істориків, філологів тощо. Кафедру й надалі ототожнювали з професором, який вів самостійний курс. У складі факультетів були інститути (заклади), які мали свої приміщення, відповідне обладнання, бібліотеки. Науковими закладами вважали також ботанічний сад і бібліотеку. Важливою подією у науковому і громадському житті Львова та його найвищої школи стала публікація історії університету Людвіга Фінкеля та Станіслава Стажинського "Historia Uniwersytetu Lwowskiego" [4].

Педагогічний персонал Львівського університету, як й інших вищих шкіл Австро-Угорщини, складався із професорів, приват-доцентів, суплентів і лекторів. Професорів поділяли на звичайних (ординарних), надзвичайних (екстраординарних) і титулярних (почесних). Звичайних і надзвичайних професорів затверджував австрійський уряд. Щодо наукової і педагогічної кваліфікації між ними не було принципової різниці, відрізнялися вони, зазвичай, стажем роботи у вищій школі і, відповідно, рівнем одержуваної від влади платні. Звичайний професор за посадою стояв вище від професора надзвичайного. До титулярних належали професори-пенсіонери; за бажанням вони могли бути частково залучені до педагогічного процесу. Приват-доценти за роботу одержували платню, залежну від кількості студентів, які записувалися на їхні заняття і сплачували за це у касу університету [5].

Щоб одержати право викладати в університеті, потрібно було здобути доцентуру, ставши доктором у певній галузі науки, а згодом пройти габілітацію, тобто після відповідної апробації опублікованої наукової праці, скласти колоквиум зі спеціальності і прочитати публічну лекцію перед

спеціальною комісією та професорською колегією університету. Позитивна оцінка лекції давала підставу надавати габілітантові статус "venia docendi". Це рішення набувало юридичної сили після затвердження його австрійським міністерством освіти й віровизнань. Персональний склад викладачів університету дослідив ще у 70-х рр. XX ст. професор Львівського університету М. Крикун. Тоді ж на історичному факультеті розпочали підготовку історії університету, до роботи над якою були залучені навіть студенти. Четвертокурсники Олексій Сухий та Юрій Киричук підготували бібліографію майбутнього видання, яку, на жаль, не було видано.

Що ж до викладацького складу, то динаміка його кількості в другій половині XIX – на початку XX ст. була такою: у 1850–1851 рр. – 27 (19 професорів, 8 суплентів і лекторів), у 1899–1900 рр. – 105 (60 професорів, один почесний професор, 39 приват-доцентів, 6 суплентів і лекторів), у 1913–1914 рр. – 169 (відповідно, – 83, 4, 66, 16). Найбільше викладачів працювало на філософському факультеті, оскільки тут навчання відбувалося з багатьох гуманітарних і природничих спеціальностей, найменше – на теологічному. У 1913/1914 навчальному році педагогічний персонал філософського факультету становив 74 особи, медичного (відкритого у кінці XIX ст.) – 47, юридичного – 31, теологічного – 17 осіб. Крім того, працювало близько 70 асистентів.

У останній третині XIX ст. актуальним було питання стосовно будівель університету. У 1851 р. університет розміщувався на вул. св. Миколая (тепер вул. М. Грушевського) у будинку, який однак, не задовольняв потреб у навчальних і лабораторних приміщеннях. Тому на вул. Длугоша (тепер – вул. Кирила і Мефодія) у 1890–1891 рр. споруджено корпус для хімічного, геолого-мінералогічного і фармацевтичного інститутів (закладів), у 1897 р. – корпус для фізичного інституту, у якому розмістилися й кафедри філософського факультету: експериментальної фізики, географії тощо. Отже, університет усе більше розширювався та отримував значнішу матеріально-технічну базу. Особливо це стало помітно у 1894 р., коли на вул. Пекарській та вул. Піярів (нині – вул. Некрасова) були збудовані навчально-клінічні корпуси для новоствореного медичного факультету. У 1905 р. введено в експлуатацію приміщення університетської наукової бібліотеки на вул. Мохнацького (тепер – вул. Драгоманова). До цього часу бібліотека університету знаходилася у непристосованих приміщеннях. Питання про її будівництво обговорювалося на засіданнях академічного сенату. Нарешті 22 травня 1905 р. сучасну бібліотеку відкрито. Її директором став доктор Александер Семкович. Бібліотека обслуговувала не тільки викладачів та студентів університету, а й стала значним науковим центром. Показовими є дані про кількість читачів: якщо у 1899 р. бібліотеку університету відвідало 18523 особи, то у 1910 р. відповідно – 72627; якщо кількість томів виданих бібліотекою читачам у 1899 р. становила 63446 одиниць, то у 1910 р. – 187689; показовими є також дані видачі книг "до дому": якщо у 1899 р. видано 18005 томів, то у 1910 р. показник зменшився до – 15085 [6].

Однак зміни пов'язалися й з характером освіти. Передовсім, це стосувалося філософського факультету. Згідно з новими навчальними планами, філософський факультет став самостійним навчальним підрозділом, випускники якого після складання відповідних екзаменів, мали право вчителювати у середніх школах.

Водночас факультет акумулював значний науковий потенціал. Справжній розвиток філософії у Львівському університеті пов'язаний з науково-педагогічною діяльністю професора Казимира Твардовського. Свою першу лекцію в університеті він прочитав 15 листопада 1895 р. Цей день прийнято вважати початком функціонування львівсько-варшавської філософської школи.

Організаційну структуру львівсько-варшавської філософської школи визначило Польське філософське товариство, засноване К.Твардовським 12 лютого 1904 р. у роковини смерті Е.Канта. Його метою стало підтримання і розвиток наукових контактів в академічному середовищі.

К. Твардовський організував на факультеті регулярний семінар з філософії, створив велику бібліотеку для студентів. Його учнями, а згодом видатними філософами, психологами та логіками стали Ян Лукасевич, Владислав Вітвицький, Станіслав Лесневський, Казимир Айдукевич та ін. Ці дослідники здебільшого розвивали логіко-філософську проблематику.

Серед професорів-філософів Львівського університету виділявся також Александр Раціборський – дослідник творчості Дж. С. Мілля та Б. Спінози, знавець історії філософії та логіки, а також ботанік та палеоботанік. Коло його наукових зацікавлень було дуже широким: він вивчав медицину у Ягеллонському університеті, здійснював наукові подорожі Німеччиною як біолог, працював у ботанічному саду в Буйтензорзі (о. Ява); завідував кафедрою ботаніки у сільськогосподарській академії у Дублянах; працював професором ботаніки у Львівському університеті та професором Інституту ботаніки Ягеллонського університету. Від його імені походять 8 назв рослин, 27 назв родів нижчих рослин і 4 роди викопних рослин. Заснував польську школу палеоботаніки.

З другої половини XIX ст. Львівський університет став потужним центром модерного розвитку наук природничого циклу. Зокрема, геофізики й астрономії, біології, хімії і фізики, геології та географії. Цей процес був зумовлений такими причинами: розвитком філософської парадигми позитивізму і в цьому контексті так званих "стислих наук"; новими потребами епохи індустріалізму, що швидко розвивалася. Загалом це виявилось у становленні системи наук про Землю й підготовці фахівців у цій сфері, які завжди розвивалися у європейському руслі [7].

Саме з другої половини XIX ст. започаткувалося формування "школи математики" у Львівському університеті.

Відомо, що математика викладалась в університеті уже з часів єзуїтської колегії на філософському відділенні. У певний період, незалежно від майбутнього фаху, доктори філософії (історія, філологія, фізика і ін.) складали докторські іспити з математики.

Вважається, що перша кафедра математики в університеті заснована у 1744 році, коли тут відкрилися спеціальні студії для випускників філософського відділу, на яких навчали викладачів для єзуїтських шкіл. Першим керівником кафедри (1744–1749 рр.) був Фаустин Гродзіцький.

До 1848 року в університеті читався курс "чистої математики", а також курс практичної геометрії (геодезії). Після 1848 року курс математики був поділений на окремі розділи (диференціальне та інтегральне числення, аналітична геометрія, алгебра та ін.), почали читатись і спеціальні курси.

Новий етап у розвитку львівської математичної школи пов'язаний з діяльністю Ігнація Лемоха. Взявши участь у конкурсі, І. Лемох у 1840 році отримав посаду професора математики і практичної геометрії у Львівському університеті.

До 1848 року І. Лемох читав курси елементарної математики та практичної геометрії. Після 1848 року, коли філософський факультет перетворився з підготовчого на факультет, який готував учителів гімназій, І. Лемох почав читати курси з вищої математики. Тоді загальний курс математики ним був розділений на окремі курси: плоска і сферична тригонометрія, аналітична геометрія, вища алгебра, диференціальне та інтегральне числення, варіаційне числення та ін. І. Лемох прочитав також низка спеціальних та прикладних курсів, зокрема: теоретична астрономія, плоска і сферична тригонометрія зі застосуванням до побудови карт і сонячних годинників, аналітична механіка.

Особливо дбав І. Лемох про читання курсу практичної геометрії, про інструменти для вимірювань і проведення практичних занять. До відкриття у 1844 році Технічної Академії у Львові фахівці з геодезичних вимірювань та землемірства готувалися в університеті.

І. Лемох брав участь у підготовці відкриття у Львові Технічної Академії, запропонувавши у 1844 році свій навчальний план для цього закладу. На початках роботи Технічної академії І. Лемох читав там курс практичної геометрії. Декілька разів його запрошували на посаду професора геометрії в інші університети (Краків, Вроцлав).

І. Лемох був педагогом, який добре виконував свої навчальні обов'язки, проте не мав особливого інтересу до наукових досліджень. Він написав і видав два підручники: "Lehrbuch der praktischen Geometrie" (Wien, 1849); "Lehrbuch der praktischen Geometrie nebst einem Anhang über die Elemente der Markscheidekunst", Wien, 1857).

У 1843, 1848, 1856, 1858 роках І. Лемох був деканом філософського факультету, в 1854/1855 році – ректором Львівського університету. Викладав у Львівському університеті до 1870 року [8].

Самостійні наукові дослідження в галузі математики та механіки в університеті розвинулися також після початку роботи у Львівському університеті в 1870 рр. Вавжинця Жмурка. У Європі він був відомий як конструктор приладів для креслення кривих, а його винаходи демонстрували на багатьох міжнародних виставках. В. Жмурко став автором оригінального підручника у двох томах "Wykład matematyki" [9, с. 498].

Особливий вплив на розвиток математики в університеті зробив Юзеф Пузина, який працював у 1885–1919 рр. Він відзначився особливо плідною педагогічною, організаторською та науковою роботою. Ним були започатковані наукові семінари, прочитано більше 30 різних математичних курсів, відкрито другу кафедру математики. Лекції Ю. Пузини слухав і О. Нікодим (відома теорема Радона-Нікодима). Ю. Пузина ініціював нові форми навчання та залучав студентів до наукових досліджень. Під керівництвом Ю. Пузини отримав ступінь доктора філософії Володимир Левицький. Свою велику математичну бібліотеку Ю. Пузина заповів університетові. Ще сьогодні багато його цінних книг є в науковій бібліотеці університету.

У 1908 році Ю. Пузина запросив до Львова В. Серпінського. З його приїздом в університеті почали читатися лекції та проводитися дослідження нових напрямків математики: теорія множин, теорія функції дійсної змінної, міра та інтеграл Лебега, топологія. На запрошення Ю. Пузини до Львова у 1917 р. переїжджає відомий математик Гуго Штайнгауз. Діяльність Ю. Пузини сприяла

розвитку львівської математичної школи, а його двотомна монографія "Teoria funkcji analitycznych" була справжньою енциклопедією математичного аналізу [10].

Що ж до Вацлава Серпінського, то з ним пов'язана ціла епоха у розвитку львівської математичної школи. Ще, викладаючи у приватних школах та наукових курсах у Варшаві, він прочитав низку на той час сучасних математичних курсів. Особливо слід відзначити курс теорії множин, що був першим у світі університетським курсом з цієї тематики.

У вересні 1910 року В.Серпінський отримав посаду надзвичайного професора університету. Лекції В.Серпінського користувалися значною популярністю серед студентів. Не тільки курси аналізу, алгебри і теорії чисел, але й спеціальні курси відвідувало багато слухачів.

У 1911/1912 н. році В.Серпінському доручено вести вищий семінар. На семінарі розглядались найновіші математичні результати. Ось деякі з них: про всюди розбіжні тригонометричні ряди; про трансфінітну індукцію; про криві Пеано; про неперервні функції з щільною множиною максимумів та мінімумів.

У 1913 році ступінь доктора філософії під керівництвом В.Серпінського у Львівському університеті отримали С.Рузевіч – з теорії функцій дійсної змінної і С.Мазуркевич – з топології. У 1913 році В.Серпінський запросив до Львівського університету молодого тополога З.Янішевського.

У 1914 році початок Першої світової війни застав В.Серпінського на російській території і його, як австрійського підданого, інтерновано у В'ятку. Через рік йому дозволили переїхати до Москви, де він співпрацював із російським математиком М. Лузіним.

У травні 1917 року В.Серпінського обрано членом-кореспондентом Краківської Академії. У лютому 1918 року через Фінляндію і Швецію він повернувся до Львова і викладав ще один семестр.

У львівський період В.Серпінський написав і видав університетські курси "Teoria liczb niewymiernych" (1910 р.), "Zarys teorii mnogości" (1912 р.), "Teoria liczb" (1914 р.).

Восени 1918 року В.Серпінський був запрошений до Варшавського університету, але продовжував турбуватися про математику у Львові. Особливі творчі та товариські відносини В.Серпінського були з С.Рузевічем та С.Банахом.

У 1929 році Львівський університет надав В.Серпінському звання почесного доктора "honoris causa" [11].

Здобутки львівських математиків на межі XIX – XX ст. стали підставою для формування в університеті у міжвоєнний час "львівської математичної школи". Після смерті Ю.Пузини в 1919 р. і від'їзду В.Серпінського і З.Янішевського до Варшави, у Львівському університеті сформувався новий науковий колектив. У 1922 році в університеті було 4 кафедри математики. Їх очолювали професори Є. Жилінський, Г. Штайнгауз, С. Рузевіч та С. Банах. Цей колектив математиків разом зі своїми учнями ввійшов в історію як "львівська математична школа". Безперечним лідером цього колективу був С. Банах. У 1932 році опубліковано його монографію "Theorie des operations lineaires", у якій закладено основи функціонального аналізу, подано фундаментальні твердження і введено термінологію, прийняту математиками світу. Це був перший виклад функціонального аналізу. У 1948 році вийшов її український переклад "Курс функціонального аналізу" за редакцією М. Зарицького.

Основними досягненнями львівських математиків було створення основ функціонального аналізу, введення у функціональний аналіз топологічних методів та застосування їх до проблем диференціальних рівнянь у частинних похідних, трактування ймовірності як міри, розв'язання фундаментальних проблем теорії міри. Цьому сприяла атмосфера колективної праці та дискусій на засіданнях Львівського математичного товариства та у шотландській кав'ярні. В історію математики ввійшла так звана "Шотландська книга" – збірник математичних проблем, які формулювали львівські математики та гості Львова. Місто у цей час відвідали Е. Цермело, Г. Лебег, Е. Борель, П. Монтель, Дж. фон Нейман та інші [12, с. 174–175; 13, с. 497; 14, с. 88–89].

Розвиток фізики в університеті пов'язаний з діяльністю А. Гандля, який працював тут упродовж 1852–1872 рр. Він започаткував викладання в університеті математичної та експериментальної фізики. Його наукові зацікавлення пов'язані з вивченням будови рідин, кристалічної будови солей, поглинання світла, магнітного схилення, теорії і методів спостережень з переносними барометрами тощо.

Згодом кафедру математичної фізики очолив О. Фабіан. У наукових колах він був відомий як фізик, математик, доктор філософії у галузі фізики (з 1870 р.). Упродовж 1873–1899 рр. він очолював кафедру теоретичної фізики Львівського університету. Коло його наукових зацікавлень: фізика, математика (числові ряди, логарифми), астрономія, метеорологія.

До знаних фізиків належить також І. Закшевський, який у 1877 р. закінчив Тернопільську гімназію. На початку XX ст. очолював кафедру експериментальної фізики у Львівському університеті. Його наукові зацікавлення: густина і теплота танення льоду, залежність теплоємності

твердих тіл від температури; сприяв створенню 1897 р. приміщення для фізичного інституту, обладнав фізичні лабораторії приладами для демонстрацій і практичних вправ з окремих розділів фізики.

Особливе піднесення в галузі фізики пов'язане з діяльністю М. Смолуховського. Упродовж 1899–1913 рр. він очолював кафедру теоретичної фізики, викладаючи теоретичну фізику та математику. Саме у Львівському університеті М.Смолуховський здобув світову славу й визнання своїми класичними працями у галузі статистичної фізики. У 1895–1896 рр. він працював у лабораторії фізичних досліджень професора Ліппмана у Сорбонні (Париж), слухав лекції Пуанкаре, Ермі, Бату та ін. Його наукові зацікавлення: кінетична природа броунівського руху, теорія флуктуацій, молекулярна теорія, статистична фізика та термодинаміка.

Засновником львівської наукової школи органічної хімії став Броніслав Радзішевський, який упродовж 1872–1894 рр. керував кафедрою хімії. Саме він ініціював будову корпусу хімічного факультету в 90-х рр. XIX ст., зважаючи на необхідність розширення площ для наукових досліджень. Діяльність кафедри хімії скеровувалася на вивчення нафтових газів Прикарпаття, аналіз місцевих мінеральних джерел тощо. З огляду на практичні потреби та наукову доцільність у 1895 р. кафедру хімії поділили на кафедру неорганічної та органічної хімії.

Львівська університетська школа природодослідництва пов'язана з першим завідувачем кафедри ботаніки І. Лобажевським, який вивчав географію рослин, водорості, мохи. До речі, до 1852 р. біологічні дисципліни в університеті викладали на філософському факультеті як частина курсу натуральної історії (природознавства).

Саме І. Лобажевський заклав та впорядкував Ботанічний сад університету на вул. Длугоша (тепер вул. Кирила і Мефодія), який з'явився на території старого саду монастиря отців-тринітаріїв. Тут закладено дендропарк в англійському стилі, збудовано теплиці та високу оранжерею, створено колекцію квітничково-декоративних рослин та рослин місцевої флори. колишня ділянка саду стала зразком садово-паркового мистецтва кінця XIX – початку XX ст.

У 1911 р. для потреб Ботанічного саду університет придбав нову ділянку на східній околиці міста, за Личаківським цвинтарем, на місці колишнього маєтку Ігнація Цетнера (вул. Черемшини, 44). З цією ділянкою пов'язана нова хвиля розвитку Ботанічного саду, оскільки тут планували створити сад-музей флори Галичини. Нерівний рельєф, ставок, заболочені долини, численні схили і сухі підвищені плато дали змогу штучно сформувати фрагмент природної рослинності [15, с. 4].

Ще одним натуралістичним центром у Львівському університеті став Зоологічний музей (спочатку був відомий як "кабінет натуральної історії"). У часи професора Б. Дибовського музей набув статусу зоологічного, і вже у 1885 р. наказом ректора для музею виділили додаткові приміщення. Саме тут і нині студенти-біологи вивчають фауну всього світу, а кожен хто завітає до Львова, може побувати на екскурсії й ознайомитися з тваринним світом нашої планети [15, с. 4]. Наукові інтереси ученого: дарвінізм, гідробіологія, антропологія; один з засновників лімнології.

З 1882 р. у Львівському університеті розвивається географія. Тоді відомий географ і геоботанік А. Реман очолив новостворену кафедру географії, яка згодом переросла в Інститут географії. З ім'ям цього вченого, який очолював кафедру упродовж 1883–1910 рр., пов'язаний перший період становлення географії в університеті. Певний внесок у розвиток географії здійснили й українці, які захистили докторати – Григорій Величко (1889), Степан Рудницький (1901) та Володимир Геринович (1911 р.). С.Рудницький став у 1927 р. академіком ВУАН. Усі троє виїхали до радянської України, де їх репресували. Г. Величка та С.Рудницького розстріляли, відповідно, у 1932 р. і в 1937 р. [9, с. 5].

Львівський університет початку XX ст. став потужним навчальним та науковим центром, який у суперництві з Ягеллонським університетом творив у Галичині особливе інтелектуальне середовище. Певною сатисфакцією львівській науковій школі були "honoris causa" університету. Сенат університету часто присвоював це звання визначним ученим і діячам науки. У 1879 р. цього звання був удостоєний класик польської літератури, автор численних історичних романів Ю. Крашевський, а 1912 р. – всесвітньо відома учена, двічі лауреат Нобелівської премії М. Складовська-Кюрі.

Вагомий підсумок навчальної та наукової діяльності колективу університету здійснено у 1911 р., який став ювілейним – 250 років від фундації університету у Львові, здійсненої королем Яном Казимиром у Кракові 20 січня 1661 р. Тому символічним стало відзначення Краківською Академією умінь професорів університету – М. Смолуховського, К. Твардовського, Яна Больозе-Антоневича [16, с. 8, 13]. Здобутки учених відображали і спеціальні ювілейні видання [17–18].

Цінним внеском у розвиток світової науки стали праці засновника львівсько-варшавської філософської школи К. Твардовського, теолога Ю. Більчевського, вчених-фізиків М. Смолуховського, О. Фабіана, І. Закшевського, математиків В. Жмурка, Ю. Пузини, В. Серпінського, астрономів В. Урбанського, М. Ернста, хіміків Б. Радзішевського, С. Опольського,

геологів Ф. Ціркеля, Р. Зубера, географів А. Ремана, Е. Ромера, С. Рудницького, біологів Б. Дибовського, Т. Цесельського, М. Раціборського, філологів С. Вітовського, О. Огоновського, К. Студинського, І. Свенціцького, А. Малецького, Б. Губриновича, Л. Цвіклінського, істориків І. Шараневича, К. Ліске, О. Бальцера, Б. Дембінського, Л. Фінкеля, С. Стажинського, юристів Т. Пілята, М. Аллерганда, С. Дністрянського, медика В. Серадзького. Деякі учені університету – М.Смолуховський, Б. Радзішевський, Ф. Ціркель, Б. Дибовський – закладали основи нових напрямів у галузі природничих наук. Унікальне значення для української історичної науки мала діяльність в університеті упродовж 1894–1913 рр. М. Грушевського.

Водночас загострення національного конфлікту в Східній Галичині на початку XX ст. між українцями і поляками призвело й до змін в університеті, пов'язаних із боротьбою українців за власний національний університет. До цього часу характерна дискусія, про яку зазначає західний історик Віктор Лейн: польські історики стверджували, що університет почав свою історію від привілею, виданого королем Яном Казимиром 1661 р., українські історики, хоч і не так одностайно (ставлення українських істориків у радянські часи визначалося лояльною позицією комуністичної влади, яка перейняла польський погляд на це питання і в 1961 р. провела гучні святкування 300-річчя Львівського університету), приписували ухвалу відкриття університету 1784 р. австрійському імператорові Йосифові II і заперечували будь-який зв'язок цього університету з іншими навчальними закладами, які існували до ліквідації єзуїтського ордену 1773 р. [19, с. 122–123].

Каталізатором руху за національний університет були і самі студентські виступи, які вилилися передовсім у відому сецесію українських студентів із Львівського університету (студенти масово залишали стіни університету і переїжджали на навчання до інших університетів Австро-Угорщини – у Відень, Прагу, Кошице та інші міста), яка тривала упродовж грудня 1901 – липня 1902 рр. Вважають, що саме ця акція завершила перший і легальний етап боротьби українського студентства за національну вищу школу в Галичині [20, с. 134].

Новий етап руху за український університет у Львові пов'язаний із загально-демократичними виступами 1907 р. – вимогами введення нового виборчого закону щодо виборів до австрійського парламенту і Галицького сейму, заворушеннями на національному ґрунті у стінах університету і розглядом самого університетського питання у сеймі. Зазначимо, що 14 лютого 1907 р. українські депутати запропонували проект резолюції, у якому вимагали того, щоб уряд визнав необхідним заснування окремого українського університету у Львові. Вимогу підписали Є. Олесницький та митрополит А. Шептицький [21].

Унаслідок протистояння 1 липня 1910 р. у Львівському університеті загинув український студент А. Коцко, актуальнішим стало питання української вищої школи [22–23].

Зокрема, К. Левицький у палаті депутатів 25 січня 1911 р. підняв університетське питання у Східній Галичині. Він запропонував поділ Львівського університету на – польський та український, існуючі кафедри з українською мовою викладання (три – на богословському, три – на правничому, чотири – на філософському факультетах) вилучити з цього університету і на перехідний період вони мали стати окремим автономним університетським закладом у Львові; коли українською мовою відбуватимуться заняття й діятиме відповідна кількість кафедр, цей заклад перетвориться у самостійний український університет, а діючий університет у Львові буде польським [24].

Питання заснування українського університету у Львові на зламі XIX–XX ст. стало одним з ключових напрямів українсько-польського суперництва. Питання виходило за освітні рамки, оскільки позначилося на діяльності Галицького сейму та австрійського парламенту [25, с. 84–116].

В інавгураційній промові 1911 р. ректор університету Л. Фінкель зазначав, що польські учені завжди відстоювали і будуть відстоювати польський характер Львівського університету. Водночас він наголошував на тому, що своїм обов'язком вважає забезпечувати освітній рівень русинських університетських сил. Ректор стверджував, що це є польська традиція в цій справі. При цьому Л.Фінкель навів приклад, коли польський король Владислав IV надав привілей на творення Києво-Могилянської колегії; ще один сюжет наводить Л.Фінкель – за умовами Гадяцького договору 1658 р. з козаками польська сторона підтримувала творення Академії для українців [26, с. 16–17].

Вимоги щодо відкриття українського університету пов'язані з іменем нинішнього патрона університету, поета і письменника, І. Франка. 28 червня 1893 р. йому було присвоєно науковий ступінь доктора філософії. У 1895 р. І. Франко подав документи на здобуття посади приват-доцента Львівського університету, виконавши при цьому усі процедурні вимоги, однак намісник Галичини, граф К. Бадені, від якого залежало остаточне рішення, згадуючи політичне минуле І. Франка, висловився проти його праці в університеті. На підставі негативного подання намісника, veto підтвердив міністр освіти Т. Рітнер. Ще одну спробу стати викладачем університету І. Франко здійснив у 1907 р. Після того, як звільнилося місце хворого професора А. Каліни, І. Франко звернувся з проханням до міністерства про затвердження рішення сенату філософського

факультету Львівського університету з 1895 р. про надання йому на підставі габілітації права викладати руську літературу. Через бюрократичні колізії його клопотання не було доведено до логічного завершення.

На початку XX ст. вагомим чинником університетського життя усе більше ставало студентство. За кількістю студентів Львівський університет не поступався багатьом європейським і посідав серед університетів Австро-Угорщини одне з провідних місць. У рік відзначення 250-ліття з дня заснування, ректор Л.Фінкель зазначав, що за кількістю студентів Львівський університет став другим у державі [27, s. 7]. Зростання кількості студентів в університеті Львова відбувалося так: за відомостями, що стосуються зимових семестрів, у 1851/1852 н. р. в університеті було 699 студентів (на юридичному факультеті – 302, на філософському – 89, на теологічному – 308), у 1900/1901 – 2060 (відповідно, 1284, 309, 340, на медичному факультеті – 127), у 1913/1914 – 5871 (3493, 1229, 358, 791). Динаміка гендерних показників, наприклад, у зимовому семестрі 1911/1912 н.р. була такою: загальна кількість слухачів – 4911, з них слухачок 407 [27, s. 7].

Зміни суспільно-політичних відносин у Галичині спричинили й нові тенденції у структурі суспільства, що стосувалися соціального складу населення, а в студентському середовищі призвели до еволюції змісту і розпорядку життя, правового статусу тощо. Студенти Львівського університету поділялися на звичайних (ординарних), надзвичайних (екстраординарних) і вільних слухачів. Традиційно (з 1849 р.) правовий статус студентів австрійських університетів визначала "Tymczasowa Ustawa Dyscyplinarna" [28–30].

Соціальний статус студентів університету визначала така статистика. У зимовому семестрі 1882/1883 н. р. 77,5 % студентського складу становили діти заможних верств, 7,6 % – селян, 5,6 % – ремісників і робітників, 4,8 % – представників вільних професій, 4,5 % – учителів; у літньому семестрі 1906/1907 н. р., відповідно – 59,5 %, 14,1 %, 4,8 %, 9 %, 8,5 %. З'явилася й інша графа – 4,1 % становили "інші верстви населення". Статистика підтверджує поступовий процес зміни соціального складу студентів. Безумовно, що соціальна неоднорідність та строкатість суспільного становища позначалися на взаємовідносинах між студентами, на формування їх політичних настроїв.

Важливим був і національний чинник. За національним складом основну частку студентів становили поляки, друге місце посідали українці, третє – євреї; інші національності були представлені незначними групами. Студентів-поляків у 1870/1871 н. р. було 47,6 %, у 1900/1901 – 47,6 %, у 1913/1914 – 44,6 %, українців, відповідно, – 41 %, 31, 3, 25,9, євреїв – 4,6 %, 20 %, 28,1 %. Частка студентів-поляків залишалася порівняно стабільною, натомість частка українців зменшувалася, а євреїв – зростала.

З початком Першої світової війни життя університету упродовж серпня 1914 – червня 1915 р. було паралізовано, його приміщення передали у розпорядження російської військової влади і заняття не відбувалися. Зрештою, керівництво і більша частина викладачів університету перебували у Відні й основну увагу приділяли влаштуванню студентів, які евакуювалися зі Львова на навчання до Відня, а також у Празі та інших університетських центрах. У Львові університет відновив діяльність після відступу російських військ – у липні 1915 р., і надалі навчання тривало безперервно. На початку 1917/1918 н. р. уже налічувалося 156 викладачів, зокрема, професорів – 86, приват-доцентів – 57, суплентів – 1, лекторів – 12. Відповідно, студентів – 2138, з них на юридичному факультеті – 673, на філософському – 525, на медичному – 666, на теологічному – 274.

У кінці XIX – на початку XX ст. львівське університетське середовище перебувало у стані структурної перебудови і змін, які стосувалися як загальної організації навчального закладу, так і системи навчання: відбувався процес демократизації усіх сфер університетського життя, зумовлений загальними тенденціями суспільного розвитку. В цей час отримано певні здобутки у розвитку науки, а праці багатьох учених стали цінним внеском у світову науку. В університетське середовище, зокрема, в студентські маси, проникали нові ідеї. Для студентства того часу характерними були національна заангажованість та ідейно-політична різноманітність.

Список використаних джерел

1. Сулим Б. Феномен Крайової виставки в Галичині 1894 р.: історичний огляд / Б. Сулим. – Львів: Поллі, 2007. – С.80–81.
2. Przechadzka po wystawie Krajowej. – Lwów, 1897. – S. 26.
3. Wstęp geograficzno-statystyczny. historia i organizacja wystawy. – Lwów, 1897. – S. 160–161.
4. Historia Uniwersytetu Lwowskiego. Napisali dr. Ludwik Finkel, dr. Stanisław Starzyński profesorowie Uniwersytetu Lwowskiego. – Lwów: Nakładem Senatu Akademickiego C.K. Uniwersytetu Lwowskiego: Z drukarni E.Winiarza, 1894. (Część I. Historia Uniwersytetu Lwowskiego do r. 1869 napisał Ludwik Finkel. – 351 s.; Część II. Historia Uniwersytetu Lwowskiego 1869–1894. Napisał Stanisław Starzyński).
5. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1891/2. – Lwów: Z.I. Związkowej drukarni we Lwowie, 1892. – 46 s.
6. Biblioteka uniwersytecka we Lwowie w latach 1899–1910. – Lwów: Nakładem Senatu Akademickiego C.K. uniwersytetu Lwowskiego, 1912. – S. 19.
7. Katalog inkunabulów biblioteki uniwersyteckiej we Lwowie. Opracował dr. Eugeniusz Barwiński. – Lwów: Druk. W.A. Szykowskiego, 1912. – 29 s.
8. Прутула Я.,

Шаблій О. *Scientiae naturales: з історії природничих наук* / Я. Притула, О. Шаблій // Каменярь. – 2011. – Січень, № 1. – С. 4. 8. Притула Я. Лемох Ігнац. – Режим доступу: <http://www.mmf.lnu.edu.ua/index.php/istoriia/vydatni-osobystosti/item/181.html>. 9. Притула Я. Жмурко (Zmurko) Вавжинец (Лаврентій) / Я. Притула // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. – Львів, 2011. – Т. I: А–К. – С. 498. 10. Притула Я. *Scientiae naturales: з історії природничих наук* / Я. Притула, О. Шаблій // Каменярь / Режим доступу: <http://kameniar.franko.lviv.ua>. 11. Притула Я. Серпінський Вацлав (Sierpiński Wacław). – Режим доступу: <http://www.mmf.lnu.edu.ua/index.php/istoriia/vydatni-osobystosti/item/180.html>. 12. Притула Я. Банах (Banach) Стефан / Я. Притула // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. – Львів, 2011. – Т. I: А–К. – С. 174–175. 13. Притула Я. Жилінський (Żyliński) Євстахій // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. – Львів, 2011. – Т. I: А–К. – С. 497. 14. Притула Я. Університет Яна Казимира у Львові (1918–1939) / Я. Притула, Р. Тарнавський // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. – Львів, 2011. – Т. I: А–К. – С. 88–89. 15. Прокопів А. Зелена оаза / А. Прокопів, Л. Борсукевич // Каменярь. – 2011. – січень, № 1. – С. 4. 16. Przemówienie rektora Uniwersytetu Lwowskiego D-ra Ludwika Finkla na inauguracji roku akademickiego 1911/12 dnia 12 października 1911, Lwów: Nakładem autora, 1911. – S. 8, 13. 17. Pamiętnik obchodu jubileuszowego w 250 rocznicę założenia Uniwersytetu we Lwowie przez króla Jana Kazimierza zestawil z polecenia Senatu Akademickiego dr. Wiktor Hahn, docent Uniwersytetu Lwowskiego. Lwów: Nakładem Senatu Uniwersytetu; Druk. Polonus, 1914. – 158 s. 18. Jaworski F. Uniwersytet Lwowski. Wspomnienie jubileuszowe z 28 rycinami w tekście / F. Jaworski. – Lwów: Nakładem Towarzystwa Miłośników przeszłości Lwowa, 1912. – 90 s. 19. Лейн В.Г. Дати на службі націй: польсько-українська дискусія кінця XIX – початку XX ст. навколо дати заснування університету у Львові / В. Г. Лейн // Україна модерна / [За редакцією В. Верстюка, Я. Грицака, Л. Зашкільняка, В. Кравченка, М. Крикуна]. – Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету імені Івана Франка, 1999. – С. 122–123. 20. Романюк А. Боротьба за український храм науки у Львові (1900–1914) / А. Романюк // Студентський шлях. – Львів. – 1931. – Ч. 7, 8. – С. 134. 21. Промова посла д-ра Олесницького в справі Львівського університету // Руслан. – 1907. – Ч. 30. – 18 лютого (3 березня). 22. Заява українсько-руського парламентського клубу // Діло. – 1910. Ч. 150. 9 липня (26 червня). 23. Michalewska K. Sprawa uniwersytetu ukraińskiego w latach 1848–1914 / K. Michalewska // Studia historyczne. – 1984. – Zesz. I. – S. 54. 24. Привіт Ленертові // Діло. – Ч. 23. – 1 лютого (19 січня) 1911. 25. Obserwator [Грушевський М.] Листи з-над Полтви. Лист третій в справі українсько-руського університету у Львові // Літературно-науковий вісник. – Львів, 1899. – Т. 8. – С. 84–116. 26. Przemówienie rektora Uniwersytetu Lwowskiego D-ra Ludwika Finkla na inauguracji roku akademickiego 1911/12 dnia 12 października 1911. – Lwów: Nakładem autora, 1911. S. 16–17. 27. Przemówienie rektora Uniwersytetu Lwowskiego D-ra Ludwika Finkla na inauguracji roku akademickiego 1911/12 dnia 12 października 1911. – Lwów: Nakładem autora, 1911. – S. 7. 28. Zbiór ustaw uniwersyteckich niektórych innych ustaw i przepisów młodzieży uniwersyteckiej potrzebnych. – Lwów, 1885. 29. Zbiór ustaw uniwersyteckich niektórych innych ustaw i przepisów młodzieży uniwersyteckiej potrzebnych. – Lwów, 1890. (R.VI. Przepisy co do służących w wojsku lub obowiązanych do służby wojskowej. – S. 65–75. 30. Zbiór ustaw uniwersyteckich niektórych innych ustaw i przepisów młodzieży uniwersyteckiej potrzebnych. – Lwów, 1896. (R.VI. Przepisy co do służących w wojsku lub obowiązanych do służby wojskowej. – S. 67–76.

Ростислав Пелешишин, Алексей Сухой

ЕСТЕСТВЕННЫЕ И СЖАТЫЕ НАУКИ В ЛЬВОВСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ НА РУБЕЖЕ XIX–XX ВВ.

В статье анализируется развитие естественных и сжатых наук в Львовском университете на фоне социально-экономических и хозяйственных изменений в крае. Определена роль университета во Львове и в развитии образования и науки в Австро-Венгрии в конце XIX – начале XX вв.

Ключевые слова: Львовский университет, философский факультет, естественные науки, сжатые науки, научные школы.

Rostyslav Peleschyshyn, Oleksiy Suhyy

NATURAL AND MATHEMATICAL SCIENCE IN LVIV UNIVERSITY AT THE TURN OF XIX–XX CENTURIES

The article analyzed the development of natural and mathematical sciences in the University of Lviv through the background of socio-economic and commercial changes in the region. The role of the University of Lviv in the educational and scientific development sphere of Austria-Hungary at the end of XIX – at the beginning of XX century has been determined.

Key words: University of Lviv, philosophy department, natural sciences, mathematical sciences, scientific schools.